

УДК 346.34:347.416

Олександра Савчук,

здобувач

Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України

НАДАННЯ ФАКТОРИНГОВИХ ПОСЛУГ НЕБАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ

Стаття присвячена дослідженню питання специфіки правової природи факторингу як фінансової послуги, його ознакам та видам, а також особливостям правового регулювання надання факторингових послуг небанківськими фінансовими установами.

Ключові слова: факторинг, фактор, постачальник послуги, небанківська фінансова установа.

Постановка проблеми. Законодавство України передбачає функціонування ринків фінансових послуг, у тому числі ринків кредитних послуг. В Україні в умовах періодичних криз на фінансових ринках необхідним є врегулювання збалансованої функціонально-інституціональної організації відповідних ринків. Тому доцільно визначитися на законодавчому рівні з діяльністю небанківських фінансових установ у тому числі з надання послуг факторингу.

Метою статті є дослідження особливостей діяльності фінансових установ з надання факторингових послуг як кредитних операцій.

Стан дослідження. Питання регулювання ринку факторингових послуг, правового змісту діяльності з їх надання, визначення ознак факторингу займалися фахівці як економічних, так і правових наук. Серед них необхідно відзначити таких, як: І. Безклубий, О. В. Добровольська, С. О. Колодізева, А. Токунова, С. М. Попова [1], Є. В. Склеповий, Я. О. Чапчадзе, О. Шабанова та інші науковці.

Виклад основного матеріалу. У наукових дослідженнях трапляються декілька варіантів розкриття поняття факторингу: фінансова операція, комісійно-посередницька діяльність, система фінансування, придбання фактором права вимоги, продаж дебіторської заборгованості, комплексна послуга [2, с. 148]. Але з точки зору змісту фінансової послуги основний поділ наведених поглядів відбувається за наявності або відсутності всебічного обслуговування клієнта фінансової установи у разі надання послуг факторингу. Так, з економічного боку факторинг – це комплекс фінансових послуг, що полягає у передачі права вимоги коштів (дебіторської заборгованості) за поставлену продукцію або надання послуги банку (фактора) і

одержанні постачальником негайної оплати [3, с. 166], з додержанням рис комерційного кредиту та з додаванням юридичного, страхового, інформаційного, бухгалтерського обслуговування постачальника [4, с. 135]. Тому, на наш погляд, найбільше відповідають сутності фінансової послуги факторингу такі визначення, згідно з якими постачальнику надаються додаткові послуги, а саме: це комплексна фінансова операція, що включає в себе придбання банком (чи фактор-фірмою) права вимоги щодо виплати за фінансовими зобов'язаннями, що виникли між контрагентами в процесі реалізації продукції, з метою поповнення оборотних коштів постачальника та може супроводжуватися веденням бухгалтерського обліку постачальника, управлінням дебіторською заборгованістю та страхуванням постачальника від фінансових ризиків [2, с. 148], або: це комплекс фінансових послуг, що надаються клієнтові фактором, та факторингові операції, що комплексно поєднують кредитну операцію і посередницько-комісійні послуги [5]. Також враховується наявність зобов'язання за поставлені товари чи надані послуги і в ст. 49 Закону України «Про банки і банківську діяльність». Варто зазначити, що таке комплексне поняття факторингу ґрунтується на положеннях Конвенції УНІДРУА про міжнародний факторинг, відповідно до яких факторинг визначається за наявності: 1) грошової вимоги, яка впливає з договорів купівлі-продажу товарів, укладених між постачальником та його покупцями (боржниками), крім договорів купівлі-продажу товарів, придбаних насамперед для їх особистого, сімейного або домашнього використання; 2) будь-яких двох умов із чотирьох: фінансування постачальника, включаючи надання позики та здійснення авансових платежів; ведення обліку (головної бухгалтерської книги) щодо

дебіторської заборгованості; пред'явлення до сплати грошових вимог; захист від несплати боржників, а також 3) боржники повинні бути повідомлені про відступлення права [6]. Тому найбільш відповідає сутності фінансової послуги факторингу визначення, згідно з яким постачальнику надаються додаткові послуги. Фактично комплексний характер факторингу визначено і в розпорядженні Нацкомфінпослуг «Про віднесення операцій з фінансовими активами» від 06.02.2014 № 352 [7], відповідно до якого до фінансової послуги факторингу віднесено сукупність таких операцій з фінансовими активами (крім цінних паперів та похідних цінних паперів):

1) фінансування клієнтів – суб'єктів господарювання, які уклали договір, з якого випливає право грошової вимоги;

2) набуття відступленого права грошової вимоги, у тому числі права вимоги, яке виникне в майбутньому, до боржників за договором, на якому базується таке відступлення;

3) отримання плати за користування грошовими коштами, наданими у розпорядження клієнта, у тому числі шляхом дисконтування суми боргу, розподілу відсотків, винагороди, якщо інший спосіб оплати не передбачено договором, на якому базується відступлення.

Гармонує з визначенням комплексного характеру факторингу і розуміння договору факторингу, який характеризується як єдине зобов'язання, а не декілька відокремлених самостійних зобов'язань, об'єднаних загальною метою [8, с. 221].

З іншого боку, ігнорується участь постачальників у механізмі факторингу: борг сприймається тільки як дебіторська заборгованість, і факторингова послуга визначається як вид фінансової послуги, нематеріальний результат взаємодії між суб'єктами в процесі задоволення з метою утримання доходу одним учасником (виробником факторингової послуги) потреби в додаткових фінансових ресурсах іншого (споживача факторингової послуги, клієнта), що реалізується шляхом викупу достроково неоплаченої дебіторської заборгованості з дисконтом за власний рахунок з подальшим її отриманням від боржника в обумовлений період [4, с. 135]. Фактично таке визначення ґрунтується на сукупності правовідносин, які відповідають нормам ст. 1077 ЦК України, за якою на підставі договору факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) одна сторона (фактор) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони (клієнта) за плату, а клієнт відступає або зобов'язується відступити фактору своє право грошової вимоги до третьої осо-

би (боржника). Схожі елементи визначення містяться і в ГК України, в ст. 350: банк за договором факторингу (фінансування під відступлення права грошової вимоги) передає або зобов'язується передати грошові кошти в розпорядження другої сторони за плату, а друга сторона відступає або зобов'язується відступити банку своє право грошової вимоги до третьої особи.

Відзначаються такі позитивні та негативні риси факторингу. Постачальник може швидко отримати без оформлення кредиту до 50-95 % суми боргу, чим поповнюються обігові засоби підприємства, але вартість фінансування замість оформлення кредиту в будь-якому разі буде дорожчою за кредит [3, с. 16].

Є. В. Склеповий, здійснюючи аналіз ринку факторингових послуг в Україні, виділяє такі позитивні риси факторингу:

1) така послуга надає можливість виробникам не мати дефіциту обігових коштів при роботі на умовах відстрочки платежу;

2) компанія або банк-фактор також може брати на себе ризики несплати чи несвоєчасної оплати, а також бере на себе усі витрати щодо повернення цих коштів;

3) банк або факторингова компанія може за домовленістю з клієнтом узяти на себе кредитний ризик, ризик втрати ліквідності (ризик неотримання платежу від покупця у встановленні терміни), інфляційний ризик (ризик знецінення вартості поставленої продукції) та валютний ризик (ризик зміни курсу валют, зазначених в угоді з постачання товарів чи послуг у період відстрочення платежу) [9, с. 110-111].

Серед негативних рис факторингових послуг в Україні, визначених Є. В. Склеповим, можна виділити, зокрема, той факт, що у розвинутих країнах вартість факторингу становить у середньому близько 1,5–2 % від суми постачання. В Україні середньозважений відсоток для ринку сьогодні становить 70-80 % від зазначених сум. Хоча варто зауважити, що вітчизняні банки, намагаючись продати такі послуги, використовують регресивну шкалу комісійних [9, с. 112].

Таким чином, з урахуванням вище наведених переваг та недоліків факторингових послуг в Україні можна виокремити основні завдання факторингових операцій. О. Шабанова та О. Парубець [10, с. 150] виділяють такі фінансово-економічні завдання факторингових розрахунків, які, на наш погляд, акумулюють переваги факторингу:

- зменшення потреби у додатковому залученні фінансових ресурсів;
- поліпшення ліквідності балансу;

- збільшення оборотності обігових коштів;
- зменшення кредитного навантаження;
- прогнозованість та стабільність грошових надходжень;
- гарантія надходжень коштів від покупців у визначені терміни;
- захист від ризику неплатежу;
- захист від втраченої вигоди.

Якщо факторинг передбачає прийняття фактором кредитного ризику, то це факторинг без регресу, якщо передбачає у разі непогашення боргу від дебітора стягнення коштів з клієнта, то це факторинг з регресом [3, с. 167-168]. Відповідна норма про прийняття фактором на себе ризику виконання вимог у грошовій формі та прийом платежів передбачається в ст. 49 Закону України «Про банки і банківську діяльність»: придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів (факторинг). Тим більше що при факторингу відзначається значна кількість ризиків, які, на наш погляд, можуть породжуватися діяльністю як постачальника, так і платника, а саме: кредитні, валютні, процентні та ліквідні ризики [11, с. 711]. Для порівняння стану регулювання небанківських операцій зупинимося на банківських операціях.

Спірні питання є також стосовно забезпечення платоспроможності та ліквідності банками по операціях факторингу. На наш погляд, неможливо погодитися з тим, що банки не повинні враховувати платоспроможність клієнтів як позичальників під час кредитування [3, с. 168], оскільки факторинг прямо відноситься законодавством України до фінансових послуг у Постанові Правління Національного банку України (далі – ПП НБУ) «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» від 30.06.2016 № 351 [12] (далі – Постанова № 351): кредитною операцією є вид активних банківських операцій, пов'язаних із розміщенням залучених банком коштів таким шляхом: надання їх у тимчасове користування або прийняття зобов'язань про надання певної суми коштів; надання гарантій, порук, акредитивів, акцептів, авалів; розміщення депозитів; проведення факторингових операцій та операцій фінансового лізингу; видача кредитів у формі врахування векселів, у формі операцій зворотного репо; будь-якого продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання щодо сплати

процентів та інших зборів за такою сумою (відстрочення платежу); розстрочення платежу за продані банком активи. Відповідно до Додатку № 7 до Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах (пункт 291 глави 46 розділу VI ПП НБУ «Про затвердження Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах» від 11.06.2018) здійснюється регулювання факторингу лише для корпоративного бізнесу, тобто юридичних осіб. Однак згідно з пп. 9 та 27 п. 30 розділу III Постанови № 351 факторинг належить до кредитних операцій.

Тому дуже суперечливою необхідно вважати думку науковців про те, що відображення факторингу на окремих рахунках дає змогу вважати, що факторинг не є аналогом кредиту [9, с. 113]. Чинна ПП НБУ «Про затвердження нормативно-правових актів Національного банку України з бухгалтерського обліку» від 11.09.2017 № 89 встановлює, що факторингові та кредитні послуги обліковуються на різних рахунках, але відносять їх до одного класу – операцій з клієнтами [13].

У зв'язку з цим регламентуванням для банків факторингу як кредитної операції не можливо погодитися з тим, що банки не повинні враховувати платоспроможність клієнтів як позичальників при кредитуванні [3, с. 168], оскільки факторинг прямо відноситься до кредитних операцій. Певні висновки робляться науковцями, і, незважаючи на групування кредитних та факторингових операцій окремо при визначенні змісту банківських операцій у ст. 339 ГК України, пропонується вважати факторинг кредитною операцією [14, с. 193-194].

До кредитних операцій відноситься факторинг і в законодавстві ЄС. Відповідно до Директиви Європейського парламенту та Ради 2013/36/ЄС про доступ до діяльності кредитних установ та пруденційний нагляд по відношенню до кредитних установ та інвестиційних фірм, що вносить зміни до Директиви 2002/87/ЄС та припиняє дію Директиви 2006/48/ЄС та 2006/49/ЄС від 26 червня 2013 року) [15] як кредитна операція передбачається факторинг із правом або без права регресу. Також до кредитних операцій факторинг відноситься в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з другої сторони, від 6 вересня 2014 року, де у ст. 125 зазначено, що до фінансових послуг належать такі види діяльності, як послуги з кредитування всіх видів, у тому числі споживчий кредит, кредит під

заставу нерухомості, факторинг та фінансування комерційних операцій) [16], та у Генеральній угоді СОТ про торгівлю послугами від 15.04.1994 [17].

Особливостями ринку факторингових послуг та факторингової послуги є таке.

1. Факторинг є фінансовою послугою на підставі ст. 4 Закону України «Про фінансові послуги». Також як перелік фінансових послуг передбачається факторинг в розпорядженні Нацкомфінпослуг «Про віднесення операцій з фінансовими активами» від 06.02.2014 № 352.

2. Факторинг здійснюється в підприємницькій діяльності [18, с. 91].

3. Стороною факторингу може бути банк або інша фінансова установа, що має ліцензію на здійснення такої діяльності [18, с. 91].

4. Відступлення грошової вимоги на умовах фінансування не вимагає згоди боржника, будь-яка заборона або обмеження на відступлення грошової вимоги визнаються недійсними [18, с. 91].

5. Перевага частки факторингових послуг банків, для яких ця операція є незначною часткою серед видів діяльності порівняно зі спеціалізованими факторинговими компаніями, які займають незначну частку на відповідному ринку, хоча як вид діяльності для них є переважним [3, с. 168].

6. Обмеженість факторингових послуг, що можуть бути без надання додаткових послуг [3, с. 168].

7. Відсутність стандартизації факторингових послуг для фінансових установ [3, с. 168].

8. Деякими науковцями оцінюється як факторинг продаж банками заборгованості по безнадійним кредитам [3, с. 168]. З цим не можливо погодитися, оскільки в таких операціях відсутній постачальник товарів, послуг та боржник по поставці з відстроченням оплати.

Для небанківських установ у зв'язку з відмінним, порівняно з банками, нормативно-правовим регулюванням їхньої діяльності основним питанням залишається визначення спеціальної господарської компетенції, вимог щодо забезпечення встановлення (дослідження) платоспроможності боржників та забезпечення нормативів у власній діяльності.

Висновки

Таким чином, нормативно-правове регулювання факторингу та факторингової послуги як фінансової переважно в публічних інтересах та в інтересах клієнтів фінансових установ здійснено стосовно операцій банків, які класифікуються як фінансові та кредитні.

Відсутність достатнього регулювання факторингових послуг, які здійснюються небанківськими фінансовими установами, може пояснюватися незначною історією застосування в економіці України та постійним удосконаленням нормативно-правових актів Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

На діяльність зі здійснення факторингу необхідно поширювати порядок регулювання за допомогою економічних нормативів, які при цьому орієнтуються на відповідне індикативне регулювання банків. Подальшого дослідження потребує побудова концепції нагляду за фінансовими установами, що здійснюють факторинг, вироблення умов забезпечення їхньої платоспроможності.

Список використаних джерел:

1. Попова С. М. Правове регулювання операцій з фінансового лізингу та факторингу. Проблеми та перспективи функціонування підприємства і підприємництва. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. 2015. Вип. 10. С. 218-223.

2. Шабанова О. Наукові підходи до тлумачення сутності «факторинг». Проблеми і перспективи економіки та управління. 2017. № 4 (12). С. 146-152.

3. Добровольська О. В. Ринок факторингових послуг: проблеми розвитку та перспективи. Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. 2013. № 1 (31). С. 166-169.

4. Дубина М., Жаворонок А., Дубина П. Аналіз сучасного стану ринку факторингових послуг в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. Фінансові ресурси: проблеми формування та використання. 2017. № 4 (12). С. 134-145.

5. Внукова Н. М. Забезпечення спеціального кредитування підприємств шляхом факторингу. Енергосбереження. Енергетика. Енергоаудит. 2014. № 7. С. 31-38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ees_2014_7_6.

6. Конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг від 28 травня 1988 року. Офіційний вісник України. 2007. № 84. С. 136. Ст. 3127.

7. Про віднесення операцій з фінансовими активами до фінансових послуг та внесення змін до розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 03 квітня 2009 року № 231: затв. Розпорядженням Нацкомфінпослуг від 06.02.2014 № 352. Офіційний вісник України. 2014. № 23. С. 80. Ст. 721.

8. Чапичадзе Я. О. Факторинг і форфейтинг: схожість і відмінності. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2000. № 10. С. 227-221.

9. Склеповий Є. В. Ринок факторингових послуг в Україні. Фінанси України. 2005. № 9 (118). С. 109-115.

10. Шабанова О., Парубець О. Наукові підходи до тлумачення сутності «факторинг». Проблеми і перспективи економіки та управління. Фінансові ресурси: проблеми формування та використання. 2017. № 4 (12). С. 146–152.

11. Міщенко В. І., Славянська Н. Г., Коренева О. Г. Банківські операції: підручник. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Знання, 2007. 796 с.

12. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями: Постанова Правління НБУ від 30.06.2016 № 351. Офіційний вісник України. 2016. № 61. С. 128. Ст. 2101.

13. Про затвердження нормативно-правових актів Національного банку України з бухгалтерського обліку: Постанова Пленуму НБУ від 11.09.2017 № 89. URL: <https://bank.gov.ua/document/download?docId=55228582>

14. Правове забезпечення адаптації інвестиційної моделі розвитку економіки України та ринків фінансових послуг до права Європейського Союзу: монографія / С. В. Глібка, Н. М. Внукова, О. О. Дмитрик та ін.; за ред. С. В. Глібка,

Н. М. Внукової, О. О. Дмитрик. Харків: Право, 2017. 400 с.

15. Directive 2013/36/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms, amending Directive 2002/87/EC and repealing Directives 2006/48/EC and 2006/49/EC Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1536222440803&uri=CELEX:32013L0036>

16. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 6 вересня 2014 року № 1678-VII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011

17. Генеральна угода СОТ про торгівлю послугами від 15.04.1994. Офіційний вісник України. 2010. № 84. С. 482.

18. Безклубий І. До питання про юридичну природу договору факторингу. Підприємство, господарство і право. 2005. № 3. С. 89–91.

Статья посвящена исследованию вопроса специфики правовой природы факторинга как финансовой услуги, его признакам и видам, а также особенностям правового регулирования предоставления факторинговых услуг небанковскими финансовыми учреждениями.

Ключевые слова: факторинг, фактор, поставщик услуги, небанковское финансовое учреждение.

The article is devoted to the study of the specificity of the legal nature of factoring as a financial service, its features and types, and also the peculiarities of legal regulation of the provision of factoring services by non-bank financial institutions.

Key words: factoring, factor, service provider, non-bank financial institution.

